

موز اطلاعات و مارک میلر
تسته مارک

۱۳۷۶ / ۹ / ۲۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۱۲۵

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه
کارشناسی ارشد اقتصاد

بررسی سیاستهای حمایتی در ایران و برآورد نرخ تعرفه
مؤثر در بخش کشاورزی

فاطمه پاسبان

استاد راهنمای
جناب آقای دکتر رضا نجارزاده

استاد مشاور
جناب آقای دکتر مرتضی قره باغیان

بهار ۱۳۷۶

۱۰۱۲۵

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم فاطمه پاسبان تحت عنوان «بررسی سیاستهای حمایتی در ایران و برآورد نرخ تعریفه مؤثر در بخش کشاورزی» را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

امضاء

رتبه علمی

نام و نام خانوادگی

استادیار

۱- جناب آقای دکتر رضا نجارزاده

دانشیار

۲- جناب آقای دکتر مرتضی قره باغیان

استادیار

۳- جناب آقای دکتر حسین صادقی

استادیار

۴- جناب آقای دکتر محمد قلی موسی نژاد

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه،
اقتباس و ... از پایان‌نامه کارشناسی ارشد برای دانشگاه تربیت
مدرس محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تقدیم به:

پدر بزرگوار و مادر مهربانم

که پیوسته در سایه دعاهای خیرشان از الطاف خداوندی بهره مند شده‌ام
سایه وجودشان و وسعت قناعتشان مأمن آسايشم بوده و هست.
و تقدیم به برادران گرامی و خواهر مهربانم که همواره جرعه نوش
دریایی مهر و محبتشان بوده و هستم.

تشکر و قدرانی

”الحمد لله الذي هدينا لهذا وما كانا لهندي لولانا هدينا الله“

”سپاس خدایی را که هدایت همه چیز به دست اوست، پروردگاری
که تنها او می‌تواند نور علم را در قلبها برافروزد.“

وسپاس من نشار تمامی کسانی که به من آموختند و مرا در مسیر علم و
دانش یاری کردند.

در اینجا لازم می‌دانم سپاس و قدردانی خود را به کلیه افرادی که در
انجام این تحقیق از راهنماییها و همکاریهای با ارزششان بهره‌مند بوده‌ام
ابراز نموده و توفیق روزافزونشان را از درگاه خداوند متعال آرزو نمایم.
بخصوص از استاد گرامی و ارجمند جناب آقای دکتر نجارزاده به سبب
قبول زحمت هدایت این تحقیق که با سعه صدر در اتمام این تحقیق مرا
یاری نمودند و از هیچ کوششی دریغ نفرمودند، کمال سپاس و امتنان را
دارم.

همچنین از استاد محترم جناب آقای دکتر قره‌باگیان که با قبول زحمت
مشاوره در انجام هر چه بهتر این تحقیق مؤثر بوده‌اند نیز سپاسگزارم.
و از تمامی دوستانم که با کمکهای بیدریغ خود در طی مسیر همراه من
بودند بسیار متشرکم و برایشان آرزوی موفقیت و پیروزی در کلیه
مراحل زندگی دارم.

فاطمه پاسبان
بهار ۱۳۷۶

چکیده

استقلال و خودکفایی اقتصادی یکی از اصول قانون اساسی کشور ماست. از طرفی کشاورزی یکی از بخش‌هایی است که اهمیت زیادی در استقلال و خودکفایی اقتصادی کشور دارد. لذا به دلیل این اهمیت، دولت در صدد حمایت از تولیدات آن می‌باشد و بدین منظور سیاستهای حمایتی گوناگونی را اعمال می‌کند. از آن جمله می‌توان به نرخ ارز، بارانه، سود بازرگانی، محدودیتهای مقداری واردات و غیره اشاره نمود. حال باید مشخص شود که میزان واقعی حمایت از این بخش به چه میزان است. به این منظور باید نرخهای حمایت مؤثر برآورد شود. تحقیق حاضر نیز در صدد مشخص نمودن میزان این حمایت است. در این راستا ابتدا مبانی نظری سیاستهای حمایتی بررسی می‌شود و سپس انواع مختلف ابزارهای حمایتی، چگونگی محاسبه نرخ حمایت اسمی (تعرفه اسمی) و حمایت مؤثر (تعرفه مؤثر)، و انواع سیاستهای حمایتی در ایران عنوان می‌شود. در پایان نرخهای حمایت اسمی و مؤثر تعدادی از محصولات منتخب بخش کشاورزی برای دو سال زراعی ۷۲ و ۷۳ برآورد شده است و مقایسه‌ای بین نرخهای حمایت اسمی و مؤثر صورت گرفته تا بدین وسیله میزان واقعی حمایت مشخص شود. پس از آن تأثیر تعرفه بر برخی از متغیرهای کلان اقتصادی (درآمد ملی واقعی، نرخ بیکاری، تراز بازرگانی واقعی و تورم) بررسی شده است.

﴿ فهرست مطالب ﴾

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق ..

۱	فصل اول: کلیات تحقیق ..
۲	مقدمه ..
۴	۱-۱- بیان موضوع، ضرورت و سوالهای اصلی پژوهش ..
۶	۲-۱- اهداف تحقیق ..
۸	۳-۱- فرضیات تحقیق ..
۸	۴-۱- روش تحقیق ..
۹	۵-۱- محدودیتهای تحقیق ..
۹	۶-۱- تعریف واژه‌ها ..
۱۰	۷-۱- مروری بر مطالعات انجام شده ..

فصل دوم: تئوری و مفاهیم سیاستهای حمایتی ..

۲۱	مقدمه ..
۲۲	۱-۲- تاریخچه مختصر سیاستهای حمایتی و بازرگانی ..
۲۴	۱-۱-۲- قرن هیجدهم و مرکانتلیست‌ها ..
۲۵	۲-۱-۲- اواخر قرن هیجدهم و مبانی نظری کلاسیکها ..
۲۷	۲-۱-۲- قبل از جنگهای جهانی و نظریات نئوکلاسیکها ..
۲۹	۴-۱-۲- بعد از جنگ جهانی دوم و استقلال اغلب کشورهای جهان سوم ..
۳۳	۱-۱-۲- تحول سیاستهای حمایتی (تعرفه) در جهان ..
۳۸	۱-۱-۲- مروری مختصر بر موافقنامه عمومی تعرفه و تجارت جهانی (گات) ..
۴۶	۲-۱-۲- مروری بر سیاستهای بازرگانی و حمایتی ..

الف

صفحه

عنوان

۴۱	۱-۲-۲ - تعریفه .....
۴۷	۱-۱-۲-۲ - تعریف تعریفه .....
۴۸	۲-۱-۲-۲ - طبقه‌بندی یا فهرست گمرکی کالاهای .....
۴۹	۳-۱-۲-۲ - انواع تعریفه بر حسب هدف .....
۵۱	۴-۱-۲-۲ - انواع تعریفه گمرکی بر حسب مأخذ دریافت .....
۵۴	۵-۱-۲-۲ - انواع تعریفه گمرکی بر حسب اشکال محاسبه .....
۵۵	۶-۱-۲-۲ - انواع تعریفه بر حسب نوع تبیین .....
۵۵	۷-۱-۲-۲ - انواع نرخهای تعریفه .....
۵۶	۲-۲-۲ - شبیه تعریفه ها .....
۵۷	۳-۲-۲ - موانع غیرتعریفهای بر تجارت .....
۵۷	۱-۳-۲-۲ - مالیاتهای صادراتی .....
۵۸	۲-۳-۲-۲ - یارانه .....
۶۰	۳-۳-۲-۲ - محدودیتهای کمی .....
۶۷	۴-۳-۲-۲ - تعدد نرخ ارز .....
۶۸	۵-۳-۲-۲ - موانع دیگر غیرتعریفهای .....
۷۰	۳-۲ - دلایل اعمال سیاستهای حمایتی .....
۷۲	۱-۳-۲ - نگهداری پول در کشور .....
۷۲	۲-۳-۲ - حق تولیدکننده داخلی از بازار داخلی .....
۷۳	۳-۳-۲ - یکسان کردن هزینه کالای وارداتی با تولید داخلی آن .....
۷۴	۴-۳-۲ - دستمزد پایین و حمایت .....
۷۵	۵-۳-۲ - ایجاد اشتغال در داخل کشور .....

صفحه	عنوان
۷۶	۲-۳-۶- موارد ضد دامپینگ
۷۷	۲-۳-۷- بمبود تراز پرداختها
۷۷	۲-۳-۸- حمایت از صنایع نوزاد
۸۰	۲-۳-۹- متنوع کردن اقتصاد
۸۱	۲-۳-۱۰- ایجاد درآمد
۸۱	۲-۳-۱۱- استدلال بهبود رابطه مبادله
۸۱	۲-۳-۱۲- حمایت از صنایع تضمین کننده امنیت ملی
۸۲	۲-۳-۱۳- حمایت از کالاهای کشاورزی استراتژیک
۸۴	۲-۳-۱۴- نظریه اولویت دوم به عنوان بهترین راه حل
۸۵	۲-۴- آثار اقتصادی تعریف و سایر سیاستهای بازرگانی و حمایتی
۸۶	۲-۴-۱- تعریف
۸۶	۲-۴-۱-۱- حالت کشور کوچک
۸۶	۲-۴-۱-۱-۱- تحلیل تعادل جزیی
۹۲	۲-۴-۱-۱-۲- تحلیل تعادل عمومی
۱۰۲	۲-۴-۲- حالت کشور بزرگ
۱۰۲	۲-۴-۲-۱- تعادل جزیی
۱۰۵	۲-۴-۲-۲- تعادل عمومی
۱۱۱	۲-۴-۲-۳- حمایت در اثر پرداخت یارانه به تولید و مالیات بر مصرف
۱۱۱	۳-۴-۲-۳- حمایت کالاهای صادراتی
۱۱۲	۴-۴-۲-۴- سهمیه وراداتی
۱۱۴	۴-۴-۵- نرخهای ارز چندگانه

صفحه	عنوان
۱۱۶	۵-۲- تعریفه بینه
فصل سوم: نرخهای حمایت اسمی و مؤثر	
۱۲۱	
۱۲۲	۱- مقدمه
۱۲۳	۱-۳- مفهوم نرخ حمایت مؤثر
۱۲۴	۲-۳- برآورد نرخ حمایت اسمی
۱۲۵	۱-۲-۳- برآورد نرخ حمایت اسمی تعریفه
۱۲۶	۲-۲-۳- برآورد نرخ حمایت اسمی و ارزشهای معادل تعریفه
۱۲۷	۳-۲-۳- برآورد نرخ حمایت اسمی از طریق نرخهای چندگانه ارزی
۱۲۸	۳-۳- نرخهای حمایت مؤثر
۱۲۹	۱-۳-۳-۱- نرخ حمایت مؤثر در حالت تعادل جزیی
۱۳۰	۲-۳-۳-۲- مدل جبری حمایت مؤثر
۱۳۱	۳-۳-۳-۳- اثر مالیات و یارانه تولیدی و مصرفی بر نرخ حمایت مؤثر
۱۳۲	۴-۳-۳-۴- اثر سیاست حمایتی نرخ ارز چندگانه بر نحوه محاسبه نرخ حمایت مؤثر
۱۳۳	۳-۳-۳-۵- نحوه محاسبه نرخ حمایت مؤثر با نقض فروض سه گانه اولیه
۱۳۴	۱-۵-۳-۱-۱- کالاهای مبادله نشدنی
۱۳۵	۱-۱-۵-۳-۳-۱- روش کوردن
۱۳۶	۲-۱-۵-۳-۲- روش بلاسا
۱۳۷	۳-۱-۵-۳-۳- روش ایده آل یا اسکات
۱۳۸	۴-۱-۵-۳-۳- روش لوئیس و گای زینگر

عنوان	
-------	--

صفحه	
۱۵۸	- مشکل جانشینی بین داده‌ها.....۳-۳-۵-۲
۱۶۱	- حذف فرض کشور کوچک.....۳-۳-۵-۳
۱۶۲	- ارزش افزوده منفی.....۳-۳-۶

فصل چهارم: وضعیت کشاورزی در جهان و ایران و بررسی سیاستهای حمایتی در ایران دوره ۱۳۵۷-۱۳۷۲

۱۶۵	..... مقدمه
۱۶۶	- وضعیت کشاورزی در جهان.....۴-۱
۱۶۹	- کلیات.....۴-۱-۱
۱۷۲	- تولید.....۴-۱-۲
۱۷۷	- صادرات و واردات.....۴-۱-۳
۱۷۹	- قیمتها.....۴-۱-۴
۱۸۵	- وضعیت کشاورزی در ایران.....۴-۲
۱۸۵	- کلیات.....۴-۲-۱
۱۹۲	- تولید.....۴-۲-۲
۱۹۹	- صادرات و واردات.....۴-۲-۳
۲۱۳	- قیمتها.....۴-۲-۴
۲۱۵	- بررسی سیاستهای حمایتی در ایران سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۲.....۴-۳-۳
۲۱۸	- شیوه تخصیص ارز.....۴-۳-۱
۲۲۰	- نظام تعرفه‌ای کشور.....۴-۳-۲
۲۲۵	- محدودیتهای غیرتعرفه‌ای.....۴-۳-۳
۲۲۷	- سیاستهای حمایتی در بخش زراعت.....۴-۳-۴

فصل پنجم: برآورد نرخ حمایت اسمی و مؤثر در بخش کشاورزی . ۲۳۰

۲۳۱	مقدمه
۲۳۴	۱- برآورد نرخ حمایت اسمی محصولات منتخب کشاورزی
۲۳۸	۲- برآورد نرخ حمایت مؤثر محصولات منتخب کشاورزی
۲۶۲	۳- بررسی تأثیر تعریفه بر متغیرهای کلان اقتصادی

فصل ششم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات . ۲۶۸

۲۶۹	۱- نتیجه‌گیری
۲۷۰	۲- پیشنهادات

فهرست منابع و مأخذ . ۲۷۲

۲۷۳	الف) منابع فارسی
۲۷۵	ب) منابع انگلیسی

ضمیمه الف: اطلاعات آماری . ۲۷۹

ضمیمه ب: خروجیهای رایانه . ۲۸۷

چکیده انگلیسی . ۳۰۰

﴿ فهرست جداول ﴾

صفحه

عنوان

جدول ۱-۱- نرخهای حمایت اسمی و مؤثر اتمبیل سال ۱۹۷۱ ..... ۱۷	۱۷
جدول ۲-۱- نرخهای حمایت اسمی و مؤثر اتمبیل سال ۱۹۷۸ ..... ۱۷	۱۷
جدول ۳-۱- نرخهای حمایت اسمی و مؤثر ۱۴ صنعت کارخانه‌ای سالهای ۱۹۷۵ و ۱۹۷۶ ..... ۱۸	۱۸
جدول ۲-۱- نتایج هفت دور مذاکرات گات ۴۴	۴۴
جدول ۲-۲- اثرات رفاهی سیاست تعرفه‌ای ۹۱	۹۱
جدول ۱-۴- جمعیت کل و جمعیت شاغل در بخش کشاورزی جهان و ایران طی سالهای ۱۳۶۱ - ۱۳۷۲ ..... ۱۷۰	۱۷۰
جدول ۲-۴- تولید ناخالص داخلی جهان و رشد و سهم بخش کشاورزی در آن طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۷۱	۱۷۱
جدول ۳-۴- میزان تولید محصولات منتخب در جهان طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۷۳	۱۷۳
جدول ۴-۴- میزان تولید محصولات کشاورزی و زراعت به تفکیک قاره‌ها طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۷۴	۱۷۴
جدول ۵-۴- سطح زیرکشت محصولات منتخب جهان طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۷۶	۱۷۶
جدول ۶-۴- تجارت کل جهان طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۷۸	۱۷۸
جدول ۷-۴- میزان صادرات کالاهای منتخب در جهان طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۸۰	۱۸۰
جدول ۸-۴- میزان واردات محصولات منتخب جهان طی سالهای ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳ ..... ۱۸۲	۱۸۲
جدول ۹-۴- قیمت‌های بین‌المللی محصولات عمده کشاورزی طی سالهای ۱۹۸۷ - ۱۹۹۳ ..... ۱۸۴	۱۸۴
جدول ۱۰-۴- سهم گروه‌های اقتصادی در تولید ناخالص داخلی به قیمت عوامل - به قیمت جاری ۱۸۷	۱۸۷
جدول ۱۱-۴- ارزش افزوده گروه کشاورزی به قیمت عوامل به قیمت‌های ثابت سال ۶۱ ..... ۱۸۹	۱۸۹
جدول ۱۲-۴- سطح زیرکشت، میزان تولید و عملکرد گندم و جواز سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ ..... ۱۹۳	۱۹۳
جدول ۱۳-۴- میزان سطح زیرکشت، تولید و عملکرد برنج، ذرت دانه‌ای و پیاز طی سالهای ۱۳۶۱ - ۱۳۷۲ ..... ۱۹۴	۱۹۴
جدول ۱۴-۴- سطح زیرکشت، میزان تولید و عملکرد حبوبات کل کشور از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ ..... ۱۹۵	۱۹۵
جدول ۱۵-۴- سطح زیرکشت، میزان تولید و عملکرد پنبه ۱۹۶	۱۹۶

صفحه**عنوان**

۲۰۰	جدول ۴-۱۶- آمار بازرگانی خارجی ایران (مبادلات غیرنفتی) .....
۲۰۱	جدول ۴-۱۷- ترکیب واردات کشور طی سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۰۲	جدول ۴-۱۸- ترکیب صادرات گمرکی کشور براساس نوع مصرف (بدون نفت و گاز) .....
۲۰۶	جدول ۴-۱۹- مقدار و ارزش صادرات محصولات منتخب از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۰۷	جدول ۴-۲۰- مقدار و ارزش واردات گندم از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۰۸	جدول ۴-۲۱- مقدار و ارزش واردات جو از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۰۹	جدول ۴-۲۲- مقدار و ارزش واردات برنج از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۱۰	جدول ۴-۲۳- مقدار و ارزش واردات ذرت از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۱۱	جدول ۴-۲۴- مقدار و ارزش واردات حبوبات از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۱۲	جدول ۴-۲۵- مقدار و ارزش واردات پنبه از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۱۴	جدول ۴-۲۶- متوسط قیمت فروش برخی محصولات کشاورزی از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۲ .....
۲۲۱	جدول ۴-۲۷- مالیات بر واردات به تفکیک اجزا - میلیون ریال .....
۲۲۲	جدول ۴-۲۸- حقوق گمرکی و سود بازرگانی براساس ترکیب کالاهای - میانگین .....
۲۲۶	جدول ۴-۲۹- پوشش محدودیتها غیرعرفه‌ای از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۰ .....
۲۲۸	جدول ۴-۳۰- سود بازرگانی اقلام انتخابی محصولات کشاورزی در سال ۷۲ .....
۲۲۹	جدول ۴-۳۱- وضعیت پرداخت یارانه کالاهای اساسی .....
۲۲۵	جدول ۵-۱- نرخ حمایت اسمی محصولات کشاورزی سال ۷۲ .....
۲۳۷	جدول ۵-۲- نرخ حمایت اسمی محصولات کشاورزی سال ۷۳ .....
۲۴۲	جدول ۵-۳- نرخ حمایت مؤثر، محصولات کشاورزی سال ۷۲ - وضعیت موجود .....
۲۴۲	جدول ۵-۴- نرخ حمایت مؤثر محصولات کشاورزی با وجود یارانه سال ۷۲ - وضعیت موجود .....
۲۴۴	جدول ۵-۵- نرخ حمایت مؤثر محصولات کشاورزی سال ۷۲ - نرخ ارز رسمی .....